

חקוקים בששר (יח' כג'ד) הם כנראה תבליטים מגולפים (חקוקים) וצבועים. ואילו צלמי זכר (שם טז'ז) לא נתבארה משמעותם אם הם פסלי גברים בסתם, או פסלים שאברי זכרות שלהם מודגשים, או אסטילות בדמות אבר הזכרות. בכמ' לג'נב בא הצירוף צלם מסיכה. היינו צלם שנעשה ביציקה או בדרך של ציפוי מעטה מתכת על גרעין של עץ; וע"ע פסל, פסלות.

המלה צלם מצויה הרבה בארמית, ונפוצה ביותר בכתובות הקדשה ארמיות מתדמור שנחקקו על עמודים ששימשו כנים לפסלים. בכתובת דו-לשונית (משנת 193 לסה"נ) שעל עמוד-כן כזה מתדמור (Cooke, NSI, no. 115) מתורגמת המלה צלמא — *avḏp[avta]*, היינו אנדרטא, והכוונה שם לפרוטומי שהועמדה על העמוד-הכן.

(ב) בסיפור מעשה בראשית כתוב: ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ; ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו (בר' א'כו-כז). משמעם של השמות הנרדפים צלם ודמות בהקשר זה מתברר מהכתוב על אדם: ויולד בדמותו כצלמו (שם ה'ג). כלומר בצורה הדומה לצורתו. התיאור של בריאת האדם בצלם אלהים בא להפליג בכבודו של האדם הפלגה יתירה העולה בקנה אחד עם הדגשת תפקידו כמושל כל הארץ. אותה ההכרה כמעלתו העליונה של האדם חוזרת במימרה החגיגית: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים ברא את האדם (בר' ט'ו).

שאר עמי המזרח הקדמון נקטו לשונות דומים, כשביקשו לפאר את מלכיהם. הפנייה אל מלך ממלכי האימפריה האשורית החדשה היתה כך: אביו של אדוני המלך צלם בל (*šalam Bēl*) הוא, ואדוני המלך הוא ממש צלם בל (Waterman, RC, no. 6, II. 17-18). שכן זה נתייחד באשור למלך, ובפירוש כתוב במכתב אחר: המלך, אדון הארצות הוא צלם (האל) שמש (שם, מס' 5 צד אחורי, שו' 4). אותן ההשקפות רוחו גם במצרים. שם המלך תות-ענח-אמן פירושו: הדמות החיה של אמון ועל פרעה תחותימס ד' כתוב שהוא דמות רע. בספרות ההכמה המצרית ניכרת דימוקראטיזציה של השקפה זו; כן כתוב באמרותיו של אני לא החכם בלבד צלמו של האל כאילו היו המוני בני אדם בהמות (דף X, שו' 8 ואילך). ובסתם אומרת חכמת מריכארע (מסוף מאה כ"ב לפסה"נ) על בני-אדם שהאל נפח בהם חיים ושיצאו מגופו, צלמו הם (שו' 132).

אותה דימוקראטיזציה נתנה את אותותיה במקרא האומר על כל אדם שנברא בצלם אלהים. אך יש לשים לב לכך שהאדם מתואר כאן כמושל בל. כלומר כמעין מלך, השווה תה' ח'ר-ט.

הספרות היהודית ההלניסטית התקשתה בכתובים על בריאת האדם בצלם אלהים והוציאה אותם מידי פשוטם על-ידי הפירוש שכוונת הכתוב לנצחיות נשמת האדם (חכמת שלמה ב'כג; פילון, על בריאת העולם מט).

הקדומה), לחתום בו על תעודות לצורך זיהוי אישי ויש בו אפוא משום אות ועדות (סטיפנס, ספיזור). בתעודות מארי אף מצינו שהמתנבאים מזדהים על-ידי כנף בגד וציצית שער (ARM VI, מס' 45, צד אחורי, שו' 15-17; ARM XIII, מס' 112, צד אחורי, שו' 12-13). אבל בכל המקרים הללו אין רמז לגדילים, והוראתה של המלה האכדית *sissiktum* היא שולי הבגד, כנף הבגד. וספק אם יש זיקה עניינית או אטימולוגית בינה לבין הציצית שבמקרא.

ספיזור טען שבדומה לתפילין (ע"ע) ולמזוזה (ע"ע) היה לציצית תפקיד אפטרופאי, כלומר הציצית היתה משמשת מגן מפני פגע רע, וזאת משום צורת הפרח — הציץ — של הציצית. אבל אין במקרא רמז לכך, אם כי אפשר שבמרוצת הזמן ייחסו לציצית תפקיד אפטרופאי. הקבלה כלשהי להתפתחות מעין זו אפשר למצוא במיסופוטמיה שבה מוזכרים ה-*sissiktum* והשער בעניינים משפטיים, לעדות בלבד, ורק לאחר זמן קיבלו משמעות מאגית-דתית.

הפירושים לכתובים; ועוד:

א. מלמט, ארץ-ישראל ד' (תשט"ו), 83; ח (תשכ"ט), 239-240; Th. NOELDEKE, ZA 19 (1905-6), 155; I. Löw, OZ 15 (1912), 388; H. ZIMMERN, ZA 36 (1925), 319; F. J. STEPHENS, JBL 50 (1931), 59-70; E. A. SPEISER, Proceedings of The American Philosophical Society 107 (1963), 358; idem, B. Landsberger Volume (Assyriological Studies, 16), Chicago 1965, 393; R. GIVEON, Les bédouins Shosou des documents égyptiens, Leiden 1970, 248-249 מ"י

צִלָּה. — אחת משתי נשיו של למך. ואמם של תובל קין ונעמה (בר' ד'יט, כב'כג).

את השם צלה יש לפרש כנראה מלשון צל; על היסוד צל בשמות עצם פרטיים ע"ע בצלאל. אבל אולי אפשר לפרשו לפי התואר הליחיאני צללת (כנראה *צִלָּת), שהוראתו מסתברת מן הערבית *صَلَت*, היינו להיות זריז, מהיר.

קאסוטו, מאדם ועד נח, 158

B. MORTIZ, ZAW 44 (1926), 84; LIDZBARSKI, Ephemeris 3, 272; RYCKMANS I, 183; J. GABRIEL, Biblica 40 (1959), 416; HUFFMON, APMNT, 257 מ"י

צללפוני. — ע"ע הצללפוני.

צֶלֶם, צֶלֶם אֱלֹהִים. — (א) הלשון צלם אינו שכיח הרבה במקרא, והוא בא בשתי

משמעויות: פסל, ובהשאלה דמות. גם באכדית משמשת המלה *šalmu* בשתי הוראות עיקריות: פסל או ציור ובכלל זה גם תגליף ובהשאלה דמות ואף מצב המזלות בשמים. במשמעות של פסל הוא מצוי בכמ' לג'נב; שמ"א ו'היא; מל"ב יא'יח = דה"ב כג'יז; יח' ז'כ; טז'יז; כג'יד ודנ' ב'ג. במשמעות המושאלת של דמות בא הלשון צלם בפרשת בריאת האדם בצלם אלהים (בר' א'כו; כז; ט'ו); ועי' לקמן (ב). את הכתוב: אך בצלם יתהלך איש (תה' לט'ז), יש לפרש כנראה אך בחשיכה יתהלך איש (והשווה אכדית *šalāmu* = להשחיר, וכבר דונש חיברו אל צלמוות; וע"ע).

המלה צלם אינה מיוחדת לסוג מסוים של פסל, וכנראה כל מעשה פיסול בכלל צלם. הצלם שבחלום נבוכדנאצר וצלם הזהב של נבוכדנאצר המתוארים בדנ' ב'ג הם פסלים תלת-ממדיים. כמותם גם צלמי הטחורים והעכברים שהשיבו הפלשתים אשם לאלהי ישראל (שמ"א ו'היא). צלמי כשדים

על א:

מילונים מקראיים ופירושים לכתובים; ועוד:

האחרים (A,Σ,Θ); ת"י: טולא (או: טולי) (ד)מותא; בפש': טללי דמותא, וב-V: umbra mortis, וכמותם פירשו גם ר' יונה אבן ג'נאח, ר' סעדיה גאון ורד"ק.

בכתובים מספר סטו התרגומים מן התרגום הרגיל של המלה ותרגומה כמלה אחת במשמעות של חושך. כך בשבעים: ννοφρός (איוב י,כא) ו-ἡδῆς (שם לח,יז); ת"י: חשך (יר' יג,טז) וקבל (עמ' ה,ח), וב-V: tenebrae. וכן דעתם של מנחם בן סרוק במחברתו על איוב י,כב; יב, כב; תה' כג,ד, ושל רש"י בפירושו לתה' כג,ד: כל צלמות לשון חושך; וזו כיום דעת רוב החוקרים. המלה צלמות אחות לאכדית ṣalmu, שחור, אוגריתית טלמת, ערבית ظلمة, חכשית ṣēlmat, חושך; ולפיכך יפה להקבילה לחושך, אופל, מוות, כניגוד לבוקר ולאור (אמנם רק בלשון השירה). בניגוד לדעת הרוב סבור וינטון-תומאס, ובעקבותיו דאהוד, שיש לגרוס לפי ניקוד המסורה ולראות במלה צלמות מלה מורכבת, והוא מפרש את המלה מוות כערך-ההפלה, וצלמות הוראתו צל עבה היינו חושך עבה.

בדרך-כלל מפרשים את הצורה צלמות (השווה עֲזֻמֹּת, חֲצֻרָמוֹת) על משקל קדרות, עבדות, מרדות, היינו צלמות, ורק בדרך של אטימולוגיה עממית הובנה כמורכבת משתי מלים ונקודה צלמות. (לסמיכות צל-צל השווה קן-קן, בדב' כב,ו). ברט הניח שאטימולוגיה עממית זו מיוסדת על הניקוד המקורי צִלְמוֹת; השווה מות-מוֹת, תוף-תָּוֶן (טור-סיני), בדומה למלה חֲכָמוֹת השאולה (לדעת פרידריך) מפניקית (מש' ט,א) והמקבילה לצורה העברית חֲכָמָה. ויש לשער שהתיבה צִלְמוֹת (צִלְמוֹת) שאולה מפניקית (גינזברג).

בעוד שלושה מקומות בתה' הועלתה ההצעה לגרוס את המלה צלמות, ואת השרש צלם במשמעות של חושך: תה' לט,ז; אך בצלם יתהלך איש, צלם לשון חושך. (דונש בן לברט, ר' יונה אבן ג'נאח, ר' יוסף קמחי ורש"י); תה' סח, טו: בצלמו (ברכ' טו,ע"ב: אל-תקרי בצלמו אלא בצלמות); תה' פ"ח,ז: במצלות (השבעים ופש' גורסים בצלמות).

טור-סיני, איוב, 30
Th. Nöldeke, ZAW 17 (1897), 184; W. F. Albright, HUCA 23 (1950-51), 23; D. W. Thomas, JSS 7 (1962), 191-200; M. Dahood, Psalms 1, Garden City 1966, 147

צִלְמוֹנָה. — תחנה במסעות בני ישראל במדבר בין הר ההר (ע"ע 1. הר ההר), ובין פוֹנֶן (במ' לג,מא-מב; וע"ע 2. לדעת אָבֶל ואחרים יש לזהות את צלמונה עם Calamona שהוזכרה ב-Notitia dignitatum ממאה ה' לסה"נ, כמקום חנייתו של חיל מצב רומי, בדרך מירושלים לאילת ממזרח לעמק הערבה. אָבֶל משער שיש לקבוע את מקומה של צלמונה בסביבת פִּיר-מִדְּפוֹר שבערבה, בין חצבה (עין חוצוב) וערנדל. בשבעים: Σελμωνα; ב-V: Salmona.

פרס, ארץ-ישראל, אנצ' ד, 798; אבי-יונה, גיאוגרפיה², 177; אהרונז, ארץ-ישראל, 176
Abel, GP 2, 442-443

צִלְמוֹנָע. — אחד משני מלכי מדין שגדעון (ע"ע) ניצח אותם והרגם (שופ' ח,ה ואילך; תה' פג,יב).

על ב: קייפמן, האמונה הישראלית א, 227-241; קאסוט, מאדם עד נח, 34-36; ש. ליונשטם, תרביץ כז (תשי"ח), 1-2; מ. ויינפלד, תרביץ לו (תשכ"ח), 113-116 (ושם ספרות)

J. Hehn, Festschrift E. Sachau, Berlin 1915, 36-52; Th. C. Vriezen, OTS 2 (1943), 87-105; K. L. Schmidt, Eranos 15 (1947), 149-195; F. Horst, Interpretation 4 (1950); J. J. Stamm, Essays in Christology for K. Barth, London 1956, 84-98; S. Herrmann, ThLZ 86 (1961), 413-424; H. Wildberger, ThZ 21 (1965), 245-259

1. צִלְמוֹן. — האחותי מגיבורי דויד (שמ"ב כג,כח). בכתוב המקביל בדה"א יא,כט — עִילִי. לדעת נות יש לפרש את השם על-פי הערבית عِلْم, זוהר, ובהקבלה לשמות טלם וטלמון. (וע"ע 1. טלם). אבל אין עַלְמָ סתם זוהר אלא לובן השניים, ויהא פירושו של השם צלמוֹן: לובן שיניים (והשווה בר' מט,יב: לובן שיניים מחלב). אבל יש עוד שימושים רבים אחרים של עַלְמָ שאפשר לפרש לפיהם את השם צלמוֹן. וע"ע 1. טלם.

Noth, IPN, 223

2. צִלְמוֹן. — הר מושלג המוזכר בתה' סח, טו-טז בהקבלה אל הר בשן. אחיזה לזיהוי של הר צלמוֹן בחורון (ע"ע) בשם Ἀσάδαμος שפתולמאיוס (V, 15) מכנה בו את החורון. ואכן נאה השם צלמוֹן, לומר שחור, אפל, להר חורון הבולתי; על המשמעות צלם-שחור ע"ע צלמות, אבל ע"י גם 1. טלם; 1. צלמוֹן.

הפירושים לכתובים; ועוד:

מ. ד. קאסוט, תרביץ יב (תש"א), 14-15

Abel, GP 1, 377-378; Albright, HUCA 23 (1950-51), 23

3. צִלְמוֹן, הֶר צִלְמוֹן. — הר בסביבת שכם. אבימלך ואנשיו כרתו בו שוכות עצים כדי להצית בהן את צריח בית אל ברית (שופ' ט,מח). כמה הצעות נאמרו בזיהוי של הר צלמוֹן. לפי הדעה המקובלת הר צלמוֹן הוא הר עיבל (ע"ע) הקרוי בערבית גִּבֵּל אֶסְלָמִיָה. אבל אפשר שמסורת השם אינה קדומה והיא פרשנית. יש מי שהציעו לראות בהר צלמוֹן שם נרדף להר גרוזים או שם לאחת מפסגותיו (אבל ואחרים). ביסודה של השערה זו ההנחה שאבימלך ואנשיו כרתו את העצים בהר גריזים הסמוך אל תלה של שכם (תל בלטה). דעה אחרת (סימונס) מזהה את הר צלמוֹן בגִּבֵּל אל-כביר שמצפון-מזרח לתל בלטה. אבל אין כל ההצעות האלו יוצאות מגדר השערה.

הפירושים לכתובים; ועוד:

Borée, AOP, 60; Abel, GP 1, 358; J. Simons, The Geographical and Topographical Texts of the Old Testament, Leiden, 1959, 297

צִלְמוֹת. — התיבה צלמות באה 18 פעמים במקרא. היא מופיעה בניגוד לבוקר (עמ' ה,ח) ולאור (יר' יג, טז), ומקבילה לחושך או למות (יש' ט,א; יר' ב,ו; תה' מד, כ; קז, יד; איוב ג,ה; יכא,כב; יב,כב; טז,טז; כד,יז; כח,ג; לד,כב; לח,יז). ובתה' כג,ד בא הביטוי גיא צלמות. בהתאם לניקודה המסורתי צִלְמוֹת רואים רוב התרגומים הקדומים את המלה כמורכבת משתי מלים, צל-מות. כך בשבעים: σκιά θανάτου (ובכתובים הרבה גם התרגומים